

Οι Μάνδες της Μακρινίτσας Πηλίου

Ιστορικό

Ένα έθιμο-δρώμενο που διασώζει ιστορία αιώνων, ένα κράμα στοιχείων διονυσιακών, οθωμανικών, νεοελληνικών, μια πανδαισία ήχων και χρωμάτων. Ο Μάης ανθοστόλιστος, ο χότζας και ο γύφτος, η φουστανέλα και το σαρίκι των ζεϊμπέκηδων, το νταούλι και ο ζουρνάς, όλα αναδεύονται στην πλατεία της Μακρινίτσας και υποδέχονται τελετουργικά την αναγέννηση της φύσης.

ΚΕΙΜΕΝΟ:
Αντιγόνη Σδρόλια

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:
Δημήτρης Ευαγγελόπουλος

Η επιβίωση του εθίμου

Τι είναι οι Μάνδες της Μακρινίτσας; Όσοι έχουν παρακολουθήσει το δρώμενο θα δυσκολευτούν, ίσως, να το εντάξουν σε κάποια συγκεκριμένη κατηγορία. Είναι άραγε έθιμο με χορό και μίμηση ή μήπως δραματική παράσταση, όπου δράμα σημαίνει δράση (από το αρχαίο ρήμα δράω-ώ), ή επιβίωση πανάρχαιου μύθου με μαγικοθρησκευτικό περιεχόμενο; Τίποτε μόνο του και όλα αυτά μαζί θα ήταν, ίσως, η πιο ακριβής περιγραφή. Πολλοί λαογράφοι έχουν ασχοληθεί με τους

Μάνδες του Πηλίου κι έχουν κάνει επιτόπιες καταγραφές. Όσοι θέλουν να διευρευνήσουν ενδελεχώς το δρώμενο μπορούν να ανατρέξουν στις βιβλιογραφικές αναφορές, καθώς και στην οπτικοποιημένη καταγραφή των Μάνδων από τη Δόμνα Σαμίου, όπως διασώζεται στο «Μουσικό Οδοιπορικό» της, στο αρχείο της ΕΡΤ, άμεσα προσβάσιμο σε όλους.

Για να επιβιώσει ένα έθιμο πρέπει να μιλά στην ψυχή του λαού, να έχει χαρακτήρα που του προσδίδει καθολικότητα, να υπερπηδά

με τη διαχρονικότητά του τη φθορά, αλλιώς ξεπέφτει και καταντά φολκlorική εκδήλωση, τουριστική ατραξιόν, αναχρονισμός εμβόλιμος στην τεχνολογική εποχή μας. Τι, λοιπόν, έκανε τους Μάνδες να αντέξουν στον φθοροποιοό πανδαμάτορα χρόνο, έστω και με κάποια διαστήματα παύσης; Τι είναι αυτό που επέβαλε την ανάγκη διάσωσης και ένταξής τους στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς το 2021;

Το λαϊκό δρώμενο των Μάνδων έχει πίσω του κληρονομιά ετών, ίσως και αιώνων,

καθώς μεταλαμπαδεύτηκε από γενιά σε γενιά. Φυσικά, στην πορεία του χρόνου υπήρξαν αλλαγές, προσαρμογές, ή καλύτερα ανανοηματοδοτήσεις, ώστε το έθιμο να διατηρεί πολιτισμική αξία και νόημα και για τις επόμενες γενιές. Ως έθιμο συμβολίζει την αναγέννηση της φύσης, σηματοδοτεί την άνοιξη, την ευκαρπία, τη χαρά και τη δύναμη της παρέας, την παλικαριά, τη γονιμότητα, ενώ παράλληλα επιβεβαιώνει τη συνοχή των τοπικών κοινοτήτων.

Οι σύγχρονοι Μάνδες της Μακρινίτσας αποτελούν γιορτή όχι μόνο για τα μέλη του θιάσου αλλά και για τους κατοίκους της Μακρινίτσας, καθώς και για τους επισκέπτες της. Παρατηρώντας ο θεατής το δρώμενο αναρωτιέται αν έχει σταθερή δομή, αν απαιτεί λόγια που αποστηθίζονται, αν οι κινήσεις είναι κωδικοποιημένες και σκηνοθετημένες, αν δηλαδή υπάρχει κάποιο σενάριο, έστω και υποτυπώδες. Η απάντηση είναι και ναι και όχι. Το δρώμενο έχει δομή σταθερή, αλλά παράλληλα διακρίνεται από χαλαρότητα, καθώς αποτελεί κράμα αυτοσχεδιασμού, μουσικής, λόγου και κινήσεων. Ωστόσο, σαν την *commedia dell' arte*, οι συντελεστές, παρά τους αυτοσχεδιασμούς που καθορίζονται από τη στιγμή, τη διάθεση ή το ταμπεραμέντο τους, ακολουθούν βήματα αυστηρά προκαθορισμένα από την παράδοση. Το έθιμο αυτό, κατά τις καταγραφές, δεν περιοριζόταν μόνο στη Μακρινίτσα, αλλά γιορταζόταν και σε άλλα χωριά του Πηλίου για οκτώ ημέρες. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι Μάνδες κατέβαιναν από τη Μακρινίτσα με τους ζουρνάδες και τα νταούλια στον Βόλο και με το μιμόδραμα «θάνατος – ανάσταση», σε κλίμα φαιδρότητας, έπαιρναν την άδεια να πάνε και στα άλλα χωριά, για να στήσουν και εκεί, στις πλατείες τους, το διονυσιακό τους πανηγύρι. Οι νοικοκυρές πρόσφεραν στους Μάνδες διάφορα φιλέματα, όπως καρύδια, φουντούκια, αμύγδαλα, αυγά, χρήματα, κερνώντας τους, παράλληλα, κρασί ή τσίπουρο. Στις 8 Μαΐου έπρεπε να επιστρέψουν στη Μακρινίτσα για το πανηγύρι του Άι-Γιάννη του Λουλουδίτη στην πλατεία της Κακουνάς.

Τα πρόσωπα και οι ρόλοι

Εφόσον πρόκειται για περιπλανώμενο λαϊκό θιάσο, για μπουλουκι, αποτελούμενο από 15-20 άνδρες Μακρινιτσιώτες, υπάρχουν ρόλοι συγκεκριμένοι και πρόσωπα που τους υποδύονται. Τα πρόσωπα επιτελούν τη λειτουργία της διασκέδασης της κοινότητας, και αυτό επιβεβαιώνεται από τις ακραίες ενδυματολογικές επιλογές, την αντιστροφή των γενών αρσενικού/θηλυκού, καθώς και τις φαρσικού είδους καταστάσεις. Σαν κατάλοιπο του αρχαίου δράματος όλα τα μέλη του θιάσου είναι άνδρες, ακόμη κι αν υποδύονται γυναικεία πρόσωπα. Η βασική πλοκή είναι ότι ένας άντρας πειράζει άσεμνα το κορίτσι, με αποτέλεσμα ο γενίτσaros να πυροβολεί και να «σκοτώνει» τον φταίχτη. Όταν ο θάνατος του ενόχου διαπιστώνεται από τον γιατρό, ο Μάης βάζει ένα λουλούδι στο στήθος του «σκοτωμένου» και αυτός αμέσως ανασταίνεται και συμμετέχει στο γλέντι. Αναφέρουμε παρακάτω τους χαρακτηριστικούς ρόλους που υποδύονται κάτοικοι του χωριού. Συχνά οι ρόλοι μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά και από πατέρα σε γιο.

Ο γενίτσaros, ως ο επικεφαλής του συγκροτήματος, φορά φουσανάλα, με πολλές δίπλες, τσαρούχι και φέσι. Στα χέρια του κρατά ένα γιαταγάνι, με δυο σειρές φυσεκλίκια και έχει κουμπούρια στο ζωνάρι του. Το κορίτσι (νύφη), που είναι μεταμφιεσμένος άντρας με πλούσιο μουστάκι, ακολουθεί τον γενίτσaro. Φορά μακρύ παρδαλό φουστάνι, με σύρμα στο στρίφωμα, ώστε να στέκεται ανοικτό, και καπέλο ψάθινο με τούλι που πέφτει στο πρόσωπο. Τα οκτώ ζεμπέκια φορούν τη γιορτερή/πλουμιστή ενδυμασία τους, που αποτελείται

από κόκκινο πουκάμισο, γιλέκο κεντητό, φαρδύ ζωνάρι που συγκρατεί γιαταγάνια και πιστόλες, κοντό σαλβάρι, κόκκινες κάλτσες, παπούτσι κεντητό και κεντημένες περικνημίδες. Καθρεπτάκια τετράγωνα και πουλίες διακοσμούν τη φορεσιά τους, που ολοκληρώνεται με σαρίκια ψηλά φτιαγμένα από χαρτόνι, εξωτερικά ντυμένα με λαχούρι και κρόσια.

Ο χότζας με φαρδιά κελεμπία, με σαρίκι στο κεφάλι και ένα μεγάλο τσιμπούκι στο χέρι, φερμένος κατευθείαν από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Όταν χορεύει, περνά το

τσιμπούκι πίσω από τον λαιμό του, για να έχει τα χέρια του ελεύθερα.

Ο γύφτος φορά κοντό φτωχικό παντελόνι και πουκάμισο, με καρβουνισμένο το πρόσωπο και τα πόδια, ξυπόλυτος. Η γύφτισσα φορά παρδαλό μακρύ φουστάνι, τσεμπέρι, κοσμήματα στα χέρια και κρατά τουρβά, ξυπόλυτη και αυτή.

Ο αρκουδιάρης φορά απλό πουκάμισο και παντελόνι, ξυπόλυτος με νταϊρέ (ντέφι) στα χέρια. Ο άντρας που υποδύεται την αρκούδα είναι ντυμένος ολόκληρος με προβιές αρνιών και για κεφάλι αρκουδίσιο φορά πρόσθετη μάσκα.

Ο γιατρός, με δυτική φορεσιά, βαλιτσάκι και ακουστικά.
Ο διάολος και τα διαβολάκια φορούν μαύρα ρούχα, έχουν ουρά, κέρατα και συνεχώς προσπαθούν με πειράγματα και κοροϊδίες να ξεγελάσουν και να εμποδίσουν το έργο των Μάηδων, ενώ αναμειγνύονται με τον κόσμο και πειράζουν τους θεατές που παρακολουθούν. Και τέλος, ο Μάης, ο απόλυτος πρωταγωνιστής, στολισμένος με κισσούς, τριαντάφυλλα, δάφνες και αγριολούλουδα της άνοιξης, σαν να φορά όλον τον ανθισμένο κόσμο της γης, με το μαγιόξυλο στο χέρι, σημάδι αναγέννησης της φύσης, οργιαστικό σύμβολο του προκατόχου του, του Διονύσου. Κάθε φορά που ο Μάης χτυπά το μαγιόξυλο στο χώμα, είναι σαν να δίνει ρυθμό στο όλο δρώμενο και να προωθεί την εξέλιξη της πλοκής.
Νωρίς το πρωί γίνεται η προετοιμασία. Τα

μέλη του λαϊκού θιάσου και οι μουσικοί συγκεντρώνονται στο παλιό Δημοτικό Σχολείο, στη συνοικία της Αγίας Τριάδας Μακρινίτσας, όπου μεταμφιέζονται και κάνουν πρόβα, με τα συνεπακόλουθα πειράγματα και, οπωσδήποτε, με κατανάλωση τσίπουρου.
Μετά το απαιτούμενο ζέσταμα όλοι μαζί οδηγούνται στο κεντρικό καλντερίμι με τα νταούλια και τους ζουρνάδες να προηγούνται, με τα χορευτικά βήματα της πληορείτικης πατινάδας, με τραγούδι στο στόμα, προσκαλώντας τους θεατές να πάρουν μέρος στη γιορτή. Είναι σαν μια πομπή της άνοιξης με κατάληξη στην κεντρική πλατεία, το φημισμένο μπαλκόνι του Πηλίου. Εκεί εκτυλίσσεται το κυρίως δρώμενο με την παρουσία πλήθους ντόπιων και επισκεπτών.
Η βασική πλοκή του δρωμένου είναι η εξής: Στην αρχή, οι συμμετέχοντες χορεύουν όλοι

μαζί συρτό με τον γενίτσαρο πρωτοχορευτή. Στη συνέχεια, χορεύει ο γενίτσαρος και το κορίτσι ανοικτό χορό, χωρίς να πιάνονται. Τα οκτώ ζεμπέκια χορεύουν ένα ζεμπέκικο ιδιαίτερο και αρκετά δύσκολο, καθώς γονατίζουν, χτυπούν τις παλάμες τους και ανασπώνονται. Η συνέχεια του τελετουργικού περιλαμβάνει τον χορό του χότζα, ενώ πολλά από τα ζεμπέκια τον φασκελώνουν κρυφά αποκαλώντας τον «μπουνταλά». Στη συνέχεια, χορεύει ο γύφτος με τη γύφτισσα με κωμικές κινήσεις. Μετά από τον χορό, ο χότζας στέλνει κρυφά τον γύφτο να σηκώσει το φουστάνι του κοριτσιού. Ο γενίτσαρος θυμώνει, βγάζει το πιστόλι του και σκοτώνει τον γύφτο. Το δρώμενο συνεχίζεται με την έλευση του γιατρού, ο οποίος προσπαθεί απεγνωσμένα να σώσει τον ασθενή του. Όταν ο Μάης αφήνει πάνω στον γύφτο ένα λουλούδι, αυτός ανασταίνεται. Στη συνέχεια, η αρκούδα

χορεύει υπό τις διαταγές του αρκουδιάρη και κάνει τούμπες. Ο γενίτσαρος υποδεικνύει στον γιατρό ποιον να γιατρέψει από τον κόσμο που παρακολουθεί το δρώμενο. Ο Μάης κάθεται στο κέντρο της ομάδας και τραγουδά, ανεβοκατεβάζει το μαγιόξυλο και με τον κάθε χτύπο εξελίσσεται η πλοκή. Την ίδια στιγμή, τα διαβολάκια ανοίγουν δρόμο, για να περνούν οι Μάηδες ανάμεσα στο πλήθος, κυνηγούν τα παιδιά και κάνουν διάφορα πειράγματα.

Η μουσική και ο χορός

Απαραίτητο στοιχείο του δρωμένου είναι η μουσική. Πρόκειται για ζωντανή παραδοσιακή μουσική από οργανοπαίκτες μουσικούς με νταούλι και ζουρνά (ζυγιά) που καλούν το κοινό σε χορό, τραγούδι και γλέντι. Πρόκειται για οργανικούς σκοπούς που παίζονται ειδικά για το δρώμενο. Μάλιστα υπάρχουν ξεχωριστοί

σκοποί για τα βασικά πρόσωπα, όπως ο σκοπός του χότζα. Πάντως, όταν ακούγεται η πληριεϊτική πατινάδα, η μελωδία ευφραίνει το σώμα και την ψυχή σου, κάνει τα πόδια σου να σιγοχορεύουν κάτω από το τραπέζι, ακόμη κι αν είσαι καθιστός. Και τότε όλοι μαζί οι Μάηδες τραγουδούν:

«Καλώς τον Μάη τον χρυσομάη
με τ' άνθη στολισμένος ήρθε πάλι
τραγουδούν το Μάη – Μάη γύρω στα κλαδιά
τραγουδούν το Μάη την Πρωτομαγιά».

Η εισαγωγή τόσων ετερόκλητων στοιχείων, πιθανότατα, έγινε σταδιακά, με αποτέλεσμα να εμφανίζονται συσσωρευτικά κατά τα νεώτερα χρόνια. Ίσως έτσι εξηγούνται οι τόσες οθωμανικές αναφορές (π.χ. χότζας) και τα λοιπά στοιχεία της Τουρκοκρατίας. Όπως και οι «Μπούλες» της Νάουσας, έτσι και το έθιμο των Μάηδων εικάζεται ότι χρησιμοποιήθηκε στην περίοδο της Τουρκοκρατίας κατά τις απελευθερωτικές ενέργειες των Πληριεϊτών ως πρόσχημα για συνωμοτικές συγκεντρώσεις και ως δικαιολογία για μεταφορά μηνυμάτων από χωριό σε χωριό. Η παλαιότητα του χορευτικού μιμητικού αυτού εθίμου είναι εξακριβωμένη. Η πιο παλαιά περιγραφή του 1892, αυτή του Ζωσιμά Εσφιγμενίτη, καταγράφει το έθιμο ως εξής: «Τη α' Μαΐου άγουσι τίνες νομηνίαν μετημφισμένοι και προσωπιδοφορημένοι όντες εν συνεταιρισμώ και συνοδεία δέκα έως δώδεκα, ων έκαστος φέρει ίδιον όνομα, ως ιατρός, γενίτσαρος, αράπης κτλ. Έχοντες μεθ' εαυτών και νεανίαν τινά όλον κεκαλυμμένον δι' ανθέων, όν ονομάζουσι μαγιόπουλον και περιερχόμενοι ανά τας οδούς και ρύμας του χωρίου άδουσι και χορεύουσιν επί ηροαιρετική αμοιβή». Το δρώμενο των Μάηδων απεικονίστηκε και από τον λαϊκό ζωγράφο Θεόφιλο στο έργο του «Ο Χαιρετισμός του Μάη» του 1929. Από τις φορεσιές των προπολεμικών Μάηδων διασώθηκαν ελάχιστες και σε κακή κατάσταση στα σεντούκια των ντόπιων. Το 1957 έγινε η πρώτη σύγχρονη τέλεση του δρωμένου στη Μακρινίτσα. Το 1996 η ενδυματολόγος Μαγδαληνή Λίτινα-Ραφτάκη,

με την παρότρυνση της τότε Κοινότητας, δημιούργησε μια πλήρη σειρά από όλες τις φορεσιές, αντιγράφοντας αυτές που υπήρχαν στην ιματιοθήκη της Κοινότητας από το 1957. Κι έτσι από τη δεκαετία του 1980 και μετά το έθιμο με πλήρως ανανεωμένο θίασο παρουσιάζεται σχεδόν κάθε χρόνο μέχρι σήμερα. Κάθε προσπάθεια αναβίωσης ενός εθίμου μπορεί να νοηθεί ως προσπάθεια της κοινότητας να επανασυνδεθεί με το παρελθόν της, ως μια απόπειρα επανένωσης της αλυσίδας για κάθε σπάσιμο του κρίκου. Στην αρχαιότητα κατά τη διάρκεια του Μάη τελούνταν με μεγαλοπρέπεια αλλά και ξέφρενη διάθεση

τα Ανθεφόρια, γιορτή των ανθέων με βακχικό χαρακτήρα, τα Ανθεστήρια, ανθοφορεμένη πομπή με συνοδεία οργάνων και ασμάτων, ή –ακόμη πιο παλιά– οι Διονυσιακές εορτές, τα οργιαστικά πανικά δρώμενα. Στους νεοελληνικούς Μάηδες ο τελετουργικός θόρυβος (ζυρνάδες, νταούλια, κουδούνια), οι δοξαστικές εκδηλώσεις της φύσης, η συμβολική μιμική αναπαράσταση θανάτου και ανάστασης είναι στοιχεία που έρχονται από το απώτερο παρελθόν και αποτελούν αδιάψευστες μαρτυρίες της συνοχής. Σαν τον αρχαίο Άδωνι, ο Μάης ξεπετιέται μέσα στο πανδαιμόνιο της φύσης με το μαγικόξυλο, με λουλούδια και καρπούς. Ίσως έτσι μπορεί να

ερμηνευτεί το δρώμενο των Μάηδων, καθώς ανέκαθεν ο Μάης ήταν ο καιρός του θανάτου και του έρωτα.

Βιβλιογραφία

- *Θωμάς Γιώργος, Ο πολιτισμός του Πηλίου στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, 1996.*
- *Καπανάρης Αλέξανδρος - Τσούκας Νικόλαος, Μάηδες της Μακρινίτσας, 2014.*
- *Κορδάτος Γιάννης, «Το Πήλιο», Νέα Εστία, τχ. 97, Αθήνα, 1931.*
- *Λιάπης Κώστας, Ώρες του Πηλίου, Πύλη, Αθήνα, 1990.*
- *Πλάτανος Βασίλης, Ελληνικά Λαϊκά Πανηγύρια, εκδ. Φιλιππούτη, 2002.*